

MAGYARORSZÁG ÉS HORVÁTORSZÁG.

A lefolyt hónapok eseményei ismét Horvátországra terelték a közfigyelmet. Sajnos, de úgy van, hogy nálunk mindig rendkívüli események kellenek ahhoz, hogy valaki a bennünket legközvetlenebbül érdeklő kérdésekkel foglalkozzék. Alig van Szent István koronájának oly része, mely sorsunkra döntőbb lehetne, mint Horvátország, melyet egy külföldi politikus hazánk Achilles-sarkának nevezett, és mégis, hányan vannak, kik Horvátország törekvéseivel és szükségleteivel tisztában volnának? A mikor röviddel ezelőtt az a hír járta be a lapokat, hogy a függetlenségi párt több tagja le akar utazni Horvátországba, hogy az ottani viszonyokat közvetlen szemlélet alapján megismerje, ez a hír magyar részről úgy, mint horvát részről bámulatot s feltűnést keltett. Ily dolog még nem fordult elő! Hogy valamely angol tanulmányutat tesz Indiába vagy Canadába, valamely francia Algierba vagy Coehinchinába, abban senki sem lát semmi különöset; de hogy magyar politikus tudásvágyában odavetemedjék, hogy Magyarország drávántúli részeivel másként ismerkedjék meg, mint valamely vasúti coupé ablakaiból, arról még senki sem hallott. Még azok a képviselők is, kik a magyar országgyűlésen foglalkoznak a horvát kérdéssel, túlnyomó részükben sohasem tették lábukat horvát földre, ha véletlenül valami vasúti állomás földje nem volt. Az egész képviselőházban két kezünk ujjain számíthatnók meg azokat, a kik a horvát nyelvet beszélik, és a ki egyszer valamivel többet olvasott Horvátországról egy közönséges újságczikknél, az már tekintély minden Horvátországot illető kérdésben. Nem sokkal jobb képet nyerünk, ha megfordítjuk a dolgot s azt kutatjuk, hogy a horvátok mennyit tudnak mirőlunk. A rólunk való

ismeretek mennyisége talán ez esetben valamivel nagyobb, de Horvátországban is teljesen hiányzik az érzék a magyar szellem iránt, az iránt, a mit Magyarország óhajt és remél. Zágráb és Bécs között ma is nagyobb a forgalom, mint Zágráb és Buda pest között, a magyar nyelv megtanulását egész Horvátországban megvetendő cselekménynek tartják és még a képviselőház 40 horvát tagja között is alig van tíz, ki magyar nyelven megértethetné magát, sőt egy ízben volt alkalmam megismerkedni oly horvát képviselővel, ki évek óta tagja a magyar országgyűlésnek, de még Budapesten sohasem volt. Magyarok s horvátok kölcsönösen tájékozatlanok egymás viszonyai felől, a tájékozatlanságból félreértések erednek, félreértéseken pedig a legnagyobb államférfi sem tud tartós politikát felépíteni. Különösen kitűnt ez a legutolsó zavargások alkalmával is.

I. A horvát aspirációk.

Ha ezen zavargások legmélyebb okait kutatjuk, a horvátok történelmi törekvéseire kell visszamennünk. A horvátok, kiket a törtenelemben legelőször Konstantin Porphyrogeneta császár említ meg és kik a délszláv törzsek közt kivált katonai képességeikkel tűnnek ki, ép úgy, mint testvérnépük, az ugyan-ezen korban felbukkanó szerbek, kereskedelmi kiválóságukkal, körülbelől ugyanabban korban ébredtek nemzeti öntudatra, mint Európa többi népei, a múlt század negyvenes éveiben. Horvátország legjobbjai ebben az időben azon eszme szolgálatába szegődtek, hogy a horvát népet nemzeti, kulturális és politikai tekintetben magasabb színvonalra emeljék. Az általuk megindított mozgalom, mely az illyr-mozgalom neve alatt ismeretes, gyümölcsöt is hajtott s a horvátság csakhamar mint külön erős egyéniség tűnt ki a délszláv népkeverékben. A horvát mozgalom éle már akkor is kétfelé irányult. Először a szerbek ellen, a kiknek nyelvük a horvátokéval azonos, a kiket azonban szántszándékkal elkülönítettek maguktól, a mikor a cyrill betűket latin betűkkel cserélték fel és önálló irodalmat alapítottak, mely eddig nem teremtett ugyan semmi nagyot, de már sok szépet, másodsorban pedig kifelé, a magyarok ellen, kiknek a tenger-től elzárt földrajzi helyzetük következtében eminens érdekük volt, hogy Horvátországot szoroson Magyarországhoz fűzzék s ha lehet, beolvasszák. Oly törekvés, melynek a horvátok nemzeti aspirációival csakhamar összeütközésbe kellett jönnie.

A horvát nemzeti mozgalom önkényt bizonyos politikai törekvésekre is vezetett, melyek eddig ugyan mindig álmoknak tekintettek és ma is alig tarthatók egyebeknek üres fantazmagóriáknál, a melyek azonban minden horvát kedélyére valóságos varázserővel hatnak. Ez álmok a régi horvát királyság visszaállítására vonatkoznak, mely a mai Horvátországon kívül felölelné még Szlavóniát, Dalmáciát, Boszniát, Isztriát s a Muraközt is s a mely aztán képes volna saját elhatározását a délszláv ügyekben döntő súlylyal latba vetni. Mint rendszeren ily messze távol eső ideálok esetén, Horvátországban is csakhamar két pártcsoport képződött, egy intranzigens nemzeti irányú ellenzék és egy opportunisták kormánypárt. Az utóbbi magára vállalta a feladatot, hogy az ügyeket a status quo alapján tovább vigye, mert a nemzetközi helyzet lehetetlenné tette a nagy-horvát eszmény azonnali megvalósítását. Ezen csoporthoz csatlakoztak a reálisan gondolkozó egyének, azok, kiknek egy veréb a kézben kedvesebb, mint egy tüzök a háztetön és a kik vérmérsékletüknél, nevelésüknél és míveltségüknél fogva visszariadtak az oly ábrándoktól, a milyenek a nagy-horvát törekvések, ha nem mindörökre, még jó sokáig maradni fognak. Az intranzigens nemzeti csoport ellenben magára vállalta azt a feladatot, hogy a népben meg fogja őrizni és erősíteni a horvát eszményt, hogy egykor, ha itt lesz a nagy leszámolás napja, a horvátok mint célúdatos nemzet, cselekedetre készen álljanak. Ezen csoport tagjainak működése terméktelennek látszott, de ők nem dolgoztak a jelennek, hanem a távol jövőnek és érthető dolog, hogy a csökönyös idealistákon kívül hozzájuk csatlakozott az egész ifjúság és hogy a kevésbé mívelt elemekre is nagy befolyást gyakoroltak. Ép a könnyen felingerelhető délszláv képzeletre a nagy-horvát álmok felette nagy vonzerővel bírtak. A horvát pártviszonyoknak ezen alakulása különben épen nálunk könnyen megérthető, hisz nálunk is, ugyancsak a sajátságos közjogi és nemzetközi helyzet következtében, egy opportunisták kormánypárttal egy intranzigens nemzeti ellenzék helyezkedett szembe. A hasonlatosság odáig megy, hogy nálunk Magyarországon épen úgy, mint Horvátországban, csak meg kell kissé vakarni az opportunisták kormány férfit, hogy felszínre jöjjön a nemzeti ideálokért rajongó hazafi.

A nagy-horvát álom magyarázza meg, mint említettük, azt a sajátságos gyűlöletet, mely a szerbek és a magyarok ellen irányul. Ezen gyűlölet mindkét fajtájára az elmúlt tizenkét

hónap tanulságos példákat nyújtott. Még jó emlékezetben van mindenfelé azon szenvedélyes összetűzés horvátok és szerbek között, melynek a horvát főváros a múlt év szeptember havának kezdetén színhelye volt; a jelen év tavaszán pedig a magyar-ellenes zavargások öltöttek Horvátország több részében aggasztó mértéket. Hiba volna azonban, ha a szerbek elleni és a magyarok elleni gyűlöletet, mely Horvátországban széles néprétegekben kétségtelenül fennáll, teljesen azonosítanók egymással, mert a két mozgalom között mélyreható különbségeket találunk.

A szerbek elleni gyűlölet maga a szerb nép ellen nyilatkozik meg. Ép úgy, mint a horvátoknak, a szerbeknek is megvannak a maguk álmaik és az a nagy-szerb ország, melyről ők álmodoznak, körülbelül ugyanazokat a vidékeket ölelné fel, a melyekre a horvátok is aspirálnak, hozzávéve még Szerbiát, Montenegrót és egy darab Ó-Szerbiát is. A két testvérnép, melynek mint említettük, *egy* a nyelvük és melyeket csak vallásuk és történelmi fejlődésük különsege választ el egymástól, féltékenyen tekintenek egymásra és részint titkon, részint nyíltan szenvedélyes harcot folytatnak egy oly medve bőréért, melyet előbb még le kell teríteni. Ép ez az ellentét volt az, mely mindeneken felül lehetővé tette azt, hogy Magyarország aránylag könnyen meg tudta tartani uralmát Horvát- és Szlavonországban; és különösen Khuen-Héderváry gróf, ki kétségtelenül a legnagyobb államférfi volt, ki valaha a báni székhelyen ült, igen ügyesen a szerbeket tette meg magyar-barát politikájának legfőbb támaszává.

A magyargyűlölet lényegesen más természetű, mert nem a magyar *nép*, mint inkább a magyar *állam* ellen irányul. Horvátok és magyarok sok tekintetben azonos vérmérséklettel, azonos jellemmel bírnak. Mindkettő katonai nép, mindkettő nyugtalan és szenvedélyes, mindkettő könnyen hevül nemzeti eszméjéért, mindkettőben hiányzik az üzleti érzék, a kitarás és méhszorgalom gazdasági téren és mindkettőnek közös sajátságuk egy bizonyos szeretetreméltó, de azért sok tekintetben igen hátrányos könnyelműség is. A horvátok és magyarok tehát igen jól megérthetnék egymást és valóban volt idő, mikor a horvátok nyíltan kimutatták magyarbarátságukat. Ilyen idő volt például a Bach-féle korszak, melyben az osztrák németesítő politika a magyarok és horvátok közt egyforma elégtelenséget teremtett és ilyen volt az 1867-iki kiegyezést követő korszak is. Ez időben magyarok és horvátok a szó

szoros értelmében testvéreknek érezték magukat, a kirakatok telve voltak képekkel, melyeken a magyar és a horvát testvéri jobbot nyújtottak egymásnak és ezek a képek behatoltak a parasztkunyhókba is, a magyar szabadelvű párt ez idő szerinti elnöke, Podmaniczky Frigyes báró, pedig még most is emlékszik arra, mily lelkesült örömmel fogadták őt Zágrábban, a mikor a kiegyezés után magyar képviselőkből álló társasággal Zágrábba rándult le. De mikor a közösen gyűlölt rendszer bukása feletti öröm és a közös elnyomatásra való visszaemlékezés megszűnt, ez a kép igen hamar módosult. Kitűnt, hogy a két nemzeti öntudatra ébredt nép törekvései mégsem állanak összhangban, a súrlódások napirenden voltak és csakhamar kifejlődött bizonyos antagonizmus, nem annyira a horvátok és a magyarok, mint inkább a horvát nép és a magyar állam között.

II. Khuen-Héderváry gróf kormányzása.

A magyar állam elleni gyűlölet okát a közelmúltban gyakran azokban a hibákban vélték feltalálhatni, melyeket *Khuen-Héderváry* Károly gróf közel húszéves báni kormányzása alatt elkövetett. Ezt a felfogást látszólag támogatta az a tény, hogy a horvát ellenzék gyűlölete az elmúlt hónapok folyamán valóban *Khuen-Héderváry* gróf *személye* ellen irányult. De ez csak egy mélyebben fekvő áramlat külső megnyilatkozási formája volt. Gróf *Khuen-Héderváry* Károly gróf horvátországi működésével, minden látszólagos sikertelensége mellett is, elsőrangú helyet vívott ki magának a monarchia államférfiai sorában. Nagy diplomáciai képességek mellett erős kézzel bír, világosan látja a dolgokat és kiváló adminisztrátor és ha igaz is, hogy Horvátországot autokrata módon kormányozta, másfelől el kell ismerni azt is, hogy Horvátországban magyar-barát szellemben másként, mint autokrata módon, egyáltalán nem lehetne kormányozni. Állását mint félig magyar, félig horvát államférfi oly kitűnően fogta fel, hogy ő is ép úgy, mint a Magyarország és Horvátország közötti viszony, a sokat szidalmazott »rendszer«, Magyarországon és Horvátországban egyaránt népszerűtlenné vált. Magyarországon, úgy látszik, azt a lehetetlen dolgot várták el tőle, hogy a horvátokból egyszerű nemzetiséget fog csinálni, olyant, a milyenek például a magyarországi tótok vagy szerbek; Horvátországban ellenben minden bántól azt kívánják, hogy csak ideiglenes helytartónak tekintse

magát Horvátország önállóságának teljes helyreállításáig és ne tegyen semmit, mi e cél elérését hátráltathatná. A kik kevésbé egyoldalulag Ítélték meg Khuen-Héderváry gróf működését, elismeréssel voltak iránta; de hisz ismeretes, hogy a közvélemény igen gyakran az extrem nézetek befolyása alatt áll, akkor is, ha ezek csak egy kisebbség nézetei. Horvátország minden előző bánja vagy a magyar állameszme szolgálatába állt és elveszítette a talajt Horvátországban, vagy a horvát törekvések támogatója volt és Magyarországgal való valamilyen összetűzésnek lett áldozatja. Khuen-Héderváry gróf azzal, hogy a középutat igyekezett betartani, képes volt közel húsz esztendőn át kormányon tartani magát. Nincs kivüle ember, ki erre képes lett volna. De azért természetes, hogy egy embernek, ki két ellentétes áramlatok összeütközés! pontján áll, lassankint fel kell emésztenie egész tekintélyét. S ez az, a mi Khuen-Héderváry gróffal is megtörtént.

Mikor *Khuen-Héderváry* gróf 1883 november havában mint fiatal, 33 éves ember kezébe vette Horvátország vezetését, oly teljesen zilált helyzetet talált, melyből kivezető út alig látszott. Ama számos közjogi kérdések egyike, melyek Horvátországban úgy, mint Magyarországon, úton-útfélen fel szoktak vetődni, összeütközést támasztott egyfelől az akkori bán, Pejacsevich László gróf és a horvát országgyűlés magyarbarát többsége, a nemzeti párt és másfelől a magyar kormány és magyar országgyűlés között. Az összeütközésre az akkori magyar pénzügyminiszter, Szapáry Gyula gróf egy intézkedése szolgáltatott okot, melyet Zágrábon még ma is személyes okokra vezetnek vissza. Történt, — úgy mondják — hogy Szapáry Gyula gróf Zágrábon keresztül utazván, itt rövid időre megállt, hogy szemlét tartson a horvát fővárosban. Büszke arisztokrata volt ő is és az volt az akkori horvát bán, Pejacsevich gróf is s így magyarázható meg, hogy egy nem épen lényeges etikett-kérdésben konfliktus keletkezett kettőjük között. Szapáry Gyula gróf elvárta volna, hogy a bán a vasúti állomáson jelenjék meg fogadtatására, Pejacsevich gróf ellenben azt követelte, hogy Szapáry, mint idegen, látogassa őt meg előbb. Mikor Szapáry Gyula gróf a bánt nem találta künn a vasúton, egyedül tett pár sétát a városban, nem a legbarátságosabb érzelmekkel Pejacsevich gróf iránt. Szeme megakadt a pénzügyigazgatóságnak tisztán horvát nyelvű címtábláin. Hazatérve, azonnal elrendelte, hogy e címtáblákat új, horvát és magyar nyelvű táblákkal

pótolják. Az egész horvát országgyűlés ebben közjogi sérelmet látott és a magyar-horvát kiegyezés azon pontjára támaszkodva, a mely szerint Horvátország területén a közös hivataloknál is a horvát nyelv tekintendő hivatalos nyelvnek, követelte a régi állapot helyreállítását. Mikor a magyar kormány nem tágitott, a zágrábi csöcselék vette kezébe a dolgot és az új cím táblákat saját elhatározásából távolította el a szokásos magyarelles tüntetések között. Hosszas tárgyalások után végül kompromisszum jött létre a magyar és a horvát kormány közt. A két nyelvű cím táblákat hivatalból ismét fölrakták, de csak azért, hogy pár nappal később a magyar országgyűlés egy határozata alapján ismét eltávolítsák. Helyettük felírás nélküli, *csak* címmel ellátott táblákat alkalmaztak, »néma cím táblákat«, a mint a horvátok azokat elnevezték. Pejacsevich grófot ez a megoldás sem elégítette ki, lemondott állásáról és a kompromisszumot Bamberg báró hadtestparancsnok, mint királyi biztos hajtotta végre, a horvát országgyűlés minden pártjának élénk tiltakozása mellett.

Ily körülmények közt foglalta el állását 1883 november havában az új bán, Khuen-Héderváry Károly gróf. Helyzete igen nehéz volt. Ha a magyar kormány álláspontjára helyezkedik, a horvát országgyűlés viseltetett volna iránta bizalmatlansággal és arra a sorsra juttatta volna őt, mint két elődjét, Eauch bárót és Bedekovits Kálmánt, kiknek helyükről távozniok kellett, mert nem tudták maguknak megszerezni az országgyűlés bizalmát. Ha ellenben a horvát országgyűlés álláspontjára helyezkedett volna, két másik elődjének, Mazsuranies Ivánnak és Pejacsevich László grófnak sorsára juthatott volna, kiknek vissza kellett vonulniok, mert nem fértek meg a magyar kormány nyal. Khuen-Héderváry grófnak sikerült Scylla és Charibdis közt keresztül evezni. Politikája, melyet e célból követett, igen egyszerű volt. Míg ugyanis elődjei a végrehajtó hatalom alkotmányos fejeinek tekintették magukat, kiknek az országgyűlés többségével kellett állaniok és bukniok, Khuen-Héderváry gróf kezdettől fogva úgy viselkedett, mint valami alkirály vagy kormányzó, kinek állásában nemcsak a reá bízott nép érdekeit, de a magasabb állami érdeket is képviselnie kellett. Ezt rögtön hivataloskodása elején nyíltan meg is mondta. Elődjei egyes pártok, azaz a nemzeti párt képviselői voltak, Khuen-Héderváry gróf elejétől fogva a pártok fölött tartotta magát. Nem azonosítván magát országgyűlésének többségével,

fölfelé és lefelé »lehetséges« ember volt. Természetes azonban, hogy ily körülmények között az a fonál, mely az új bánt a horvát többséggel, a nemzeti párttal összekötötte, igen vékony volt. Ő maga csak annyi eszmei közösséget talált egyik legelső beszédjében önmaga és a többség között, hogy úgy ő, mint a nemzeti párt, programjuknál fogva kötelesek a törvényt betartani. De a fonál mégsem szakadt el, sőt Khuen-Héderváry gróf igen jelentékeny módon megtudta azt erősíteni. Az eszközök, melyeket e célra felhasznált, különfélék és különböző jóságúak voltak.

Mindenekelőtt a többség programjának kiépítésére gyakorolt kedvező befolyást. Ez a többség, a horvát nemzeti párt, Khuen-Héderváry gróf kormányzása előtt maga sem tudta, hogy mit akar. Egyfelől mint *par excellence* magyar-barát és unionista párt szeretett volna működni, másfelől azonban a horvát nemzeti törekvések előtt sem zárkózott el. Mindig két széken akart ülni s ezért ismételten a pad alá került. Ez megszűnt, mihelyt Khuen-Héderváry gróf befolyása érvényesülni kezdett. Ő csinált a pártból tisztán unionista pártot, melynek legfőbb feladatává tette a fennálló magyar-horvát kiegyezés épségben tartását és megvédését. Így biztosabban támaszkodhatott erre a pártra, mint bármelyik elődje, ki magyar-barát politikát folytatni akart.

De ezzel Khuen-Héderváry grófnak helyzete megszilárdítására irányzott politikája korántsincs kimerítve. Mint az akkor hatalmának tetőpontján álló Tisza Kálmán hú tanítványa, azon Tisza-féle módszer szerint, melyet győri főispán korában jól megismerhetett, csakhamar hozzálátott ahhoz a feladathoz is, hogy közvéleményt »csináljon« magának. Az alatta állandósított választási törvény gondoskodott arról, hogy a választók száma túlnagyra ne nőjön és hogy a hatóságok el ne veszítsék a választókra való befolyásukat. Rögtön az első, Khuen-Héderváry gróf alatt végbement választások után a bán heves támadásoknak volt kitéve. Nem minden ok nélkül szemére hányták, hogy hivatalnokai útján eddig példátlan nyomást gyakorolt a választókra. A bán ezt ugyan tagadta, de mikor hozzátette, hogy »Horvátországban, hol az egyik párt a törvényes állapot mellett, a másik a törvényes állapot ellen küzd, a hivatalnokok kötelessége mintegy elő van írva«, félreérthetetlen politikai utasítást adott hivatalnokainak arra vonatkozólag, hogyan kell választásoknál viselkedniök. Az első, Khuen-Héderváry gróf

alatt eszközölt választásoknál az előző események hatása alatt még úgy is erős ellenzék vetődött össze, később azonban az ellenzék mindinkább kiszorult az országgyűlésből. Azt a pár ellenzéki képviselőt, ki mégis bekerült az országgyűlésbe, az üléseken fékeztek meg kíméletlen módon. A kisebbség ellen elkövetett erőszakoskodásokért a főfelelősség az országgyűlés akkori elnökét, Hrvat Miklóst terheli, kit azonnal Khuen-Héderváry gróf kormányra lépte után választatott meg elnöknek, közvetve azonban magát a bánt is. Jellemző arra, hogy a horvát többség miként fogta fel a parlamentarizmus elveit, a következő eset. Mivel Hrvat az elnöki székéből tiltakozott a jogpárt szerinte illoyalis felirati javaslata ellen és a párt egyik tagjának a jogosság minden látszata nélkül nem akarta megadni a szót, az 1884. évi felirati vitában irtózatos zaj keletkezett, mely azzal végződött, hogy Hrvat 15 jogpárti képviselőt egyszerűen kizárt nyolcz egymásra következő ülésből. Ezen intézkedését, mely az ügyrend flagrns megsértése volt, Hrvat a következő, csaknem parodisztikusan hangzó szavakkal indokolta: »Beismerem, hogy eljárásom nem felel meg a létező ügyrendnek, de hozzá kell tennem, hogy azok, kik ezen ügyrendet megalkották, nem tudhatták, hogy oly képviselők fognak bejönni az országgyűlésbe, kik lármával és kiabálással, sőt ordítással lehetetlenné fogják tenni az országgyűlés működését. Azt hiszem, nem az országgyűlés létezik az ügyrend érdekében, de az ügyrend az országgyűlés érdekében és ha az ügyrend az országgyűlés létföltételeivel áll ellentétben, jobb, ha az ügyrend ellenére történik valami, mi lehetővé teszi az országgyűlés működését.« Még ugyanazon az ülésen, tehát a kisebbség kizárása után a többség módosította az ügyrendet. Az új ügyrend megengedte egyes képviselőknek 60 ülésről való kizárását és azonkívül behozta a cloturet, mely mindannyiszor alkalmazható, valahányszor egy vita három napig tartott. Ily ügyrenddel nem volt nehéz az ellenzékét féken tartani. Mikor aztán még a «sajtót is megrendszabályozták, külön törvénnyel hatályon kívül helyezvén az esküdtbíróságoknak illetékességét sajtó vétségek esetén, a bán politikája külső veszélyek ellen fel volt vértézve és a »rendszer«, mely a nép nagy részében gyökeret nem tudott verni, mesterséges pillérekkel kellőleg meg volt támasztva.

Azt a befolyást, melyre Khuen-Héderváry gróf ily módon szert tett, felhasználta arra, hogy az ellenzéki pártok törekvéseit, melyek többé-kevésbbé a nagy-horvát eszmék megvalósítására

irányultak, erélyesen megzabolázza. Az ellenzéki pártok ingadozásai és belső küzdelmei ezt jelentékeny módon megkönnyítették. Khuen-Héderváry gróf hivataloskodása kezdetén Horvátországban három ellenzéki párt létezett: a Starcsevics Antal vezérlete alatt álló jogpárt, továbbá a »független nemzeti párt«, mely 1880-ban Mrazovics vezérlete alatt elszakadt a kormánypárttól és a melyhez Mazsuranics volt bán és igazságügyi osztályfőnöke, Derencsin is csatlakoztak és végül a rövid életű centrum, a melynek élén az egykori belügyi osztályfőnök, Zsivkovics báró állt. A jogpárt a magyar-horvát kiegyezést kerekén törvénytelennek és jog szerint nem létezőnek deklarálta, a független nemzeti párt törvényes utón az osztrák-magyar-horvát trializmusra törekedett, a centrum, mely csakhamar szétbomlott, a kiegyezés alapján állt ugyan, de annak támogatására törekedett. Már az 1887. évi választások folyamán a jogpárt nehéz veszteségeket szenvedett, a független nemzeti párt pedig, melyben e korban egy kiváló reál-politikus, Brlic Ignác vitte a vezérszerepet, összeolvadt a centrummal új párttá, mely nevét a független nemzeti párttól, programját a centrumtól nyerte. 1888-tól kezdve mindkét ellenzéki pártban több szakadás történt, melyek annyira gyöngítették az ellenzékot, hogy a független nemzeti párt 1892-ben okosabbnak tartotta a választásoknál jelölteket sem állítani. A jogpárt felvette ugyan a küzdelmet, de csak nyolcz embert volt képes behozni az országgyűlésbe. Öt évvel később a jogpárt szövetségre lépett a független nemzeti párttal; a két töredék együtt alkotta a:á úgynevezett »egyesült ellenzékot«, mely a legutolsó hónapok folyamán legalább a papiroson egységes párttá deklaráltatott és egységesen működik. Ez a párt középen áll az unionista nemzeti párt és a radikális »tiszta jogpárt« között, mely azokból áll, kik az 1897-iki fúziót nem helyeselték és mely jelenleg Frank József vezérlete alatt három taggal van képviselve az országgyűlésen. Mindkét ellenzéki frakció a legutóbbi választásokon megsemmisítő vereséget szenvedett. De nevetséges volna, ha valaki ebből azt akarná következtetni, hogy az ellenzéki szellem Horvátországban kihalófélben van. Egy országban, melynek 62,000 választója közül 40,000 választó vagy hivatalnok, vagy a hivatalnokok befolyásától függő egyén, a választások semminemű következtetést az ország hangulatára meg nem engednek.

Khuen-Héderváry gróf legnagyobb politikai érdemeihez

tartozik az a közeledés, melyet a horvát és szerb politikusok közt létrehozott. Épen a horvát országgyűlés többsége, a nemzeti párt, Khuen-Héderváry gróf kormányzását megelőzőleg, heves ellensége volt a szerbeknek; ennek a pártnak műve volt egy iskolai törvény, mely a szerbeknek megnehezítette a felekezeti iskolák alapítását. Egyideig a szerbek arról gondolkodtak, hogy saját politikai pártot alapítsanak. Khuen-Héderváry gróf talált módot, hogy közeledést hozzon létre a két nép között, és az ő befolyására vezethető vissza, ha az összes szerbek beléptek a nemzeti pártba. Khuen-Héderváry gróf egyik életrajzírójának, Polié-nak, igaza van, a mikor azt mondja: »Ha Khuen-Héderváry gróf semmi mást nem tett volna, minthogy egy, pozitív közjogi alapon álló párttá egyesítette a horvátokat és szerbeket, már ez oknál fogva megérdemelné a történelem elismerését.« Bizonyos azonban, hogy a szerb-horvát barátkozás mélyebb rétegekbe még be nem hatolt.

Khuen-Héderváry gróf rendszerének hanyatlása a kilenczvenes évek közepén állt be. Hanyatlásának oka talán csak az volt, hogy túlsokáig tartott és túlélte önnönmagát. Eégi tanulság, hogy parlamentárisán kormányzott országban a legjobb rendszer is idővel elkopik és hasznavehetetlenné válik. Ez esett meg Khuen-Héderváry gróf rendszerével is. Az a zászlósértés, mely 1895-ben, a királynak Zágrábban tett látogatása alkalmával megtörtént, volt jele annak, hogy a rendszerben valami meglazult. Kisebb zászlósértések következtek, az országban némi nyugtalanság mutatkozott, a szerbellenes zavarok a múlt év szeptember havában élénk világitásba helyezték azt a körülményt, hogy Horvátországban a béke csak látszólagos és a tavasszal lefolyt magyarelles zavargások semmi kétséget sem hagytak fenn arra nézve, hogy egy politikai rendszer csődje előtt álltunk. Maga Khuen-Héderváry gróf is, úgy látszik, észrevette, hogy lába alatt megingott a talaj. Már a kilenczvenes évek közepén szemmel láthatólag közeledett az ellenzék felé. A nemzeti párt magyar-barát elemeit, Jelasics és Crnkovics képviselőket, kik a magyar-barátok főoszlopai voltak, Krsnjavi volt közoktatási osztályfőnököt, ki rövid kormányzása alatt kis eszközökkel bámulatos eredményeket ért el a horvát közoktatásügy és a horvát szépművészeti törekvések fejlesztése terén, Gyurkovics Györgyöt, ki a horvát képviselőknek a politika minden terén tájékozott szócsöve volt a magyar országgyűlésen és a delegációban, fokozatosan eltávolította magától és helyettük felvette

a nemzeti pártba Pliverics tanárt, ki a zágrábi egyetem közjogi tanszékéről éveken keresztül azt hirdette, hogy Magyarország és Horvátország közt nem reális, csak personalis unió létezik és ki addig az ellenzéknek volt oszlopos tagja. Szívesen felvett volna pártjába még többeket az ellenzék mérsékelt tagjai közül, de Pliverics példája nem volt biztató. Azt látta ugyanis, hogy azok a politikusok, kik hozzája csatlakoznak, csak magukban jönnek támogatására, de nem hozzák magukkal híveiket, választóikat is. Generálisokra csapatok nélkül pedig nem volt szüksége. Ha az egész középpártot megnyerhette volna politikája részére, ennek csak az lett volna következménye, hogy az ellenzéki választók mind a radikális ellenzékhez csatlakoztak volna, így az a kis fordulás, melyet Khuen-Héderváry gróf a kilenczvenes évek közepe táján megtett, nem hajtott neki hasznot, hanem az ingadozás és gyengeség látszatát keltve, inkább ártalmára vált.

Ha Khuen-Héderváry gróf horvátországi működésének mérlegét akarjuk felállítani, össze kell hasonlítanunk azokat az állapotokat, melyeket kormányrajutása alkalmával Horvátországban talált, a mai viszonyokkal. Senki sem tagadhatja, hogy ma könnyebb feladat a magyar-horvát kiegyezést Zágrábban megvédeni, mint volt a nyolczvanas évek elején. Khuen-Héderváry gróf mindig arra törekedett, hogy Deák Ferencz szellemében megóvja a kiegyezést úgy a magyar, mint horvát részről jövő támadások ellen. Ha ez a politikája teljes sikerre nem vezetett, ha nem volt képes a kiegyezés gyökereit Horvátországban megerősíteni, ha a horvát intelligencia nagy része ma sem titkolja ellenzéki érzelmeit és ha még kormánypárti egyének is magánbeszélgetésekben oly nézeteket vallanak, melyek azt bizonyítják, hogy ez idő szerint állásfoglalásuk csak oppor-tunista okokra vezetendő vissza, ez nem volt az ő hibája.

III. Magyarok és horvátok.

A magyarok és horvátok közötti jó viszonyban minduntalan beálló zavarok nagy részben arra vezethetők vissza, hogy úgy a magyar, mint a horvát közvélemény egy részében hiányzik a komoly akarat a Deák-féle kiegyezést egész épségében megtartani és megőrizni. A Magyarország részéről¹ Horvátországban követendő politika alapjait Deák Ferencz vetette meg, ki kevés kérdésben mutatta ki bölcsességét oly fényesen,

mint nemzetiségi politikájában. Ő azt a gondolatot, hogy a magyarságnak az összes, Magyarország területén élő idegen nemzetiségeket asszimilálnia kell, hogy mielőbb egységes, egy nyelvű állam legyen az országból, eleve kizárta politikája köréből, nem merev doctrinair liberalizmusból, mint a hogyan ezt ma sokan gondolják, de azért, mert helyesen ítélte meg a magyar nemzet tényleges erőviszonyait. Előtte tisztán állt, hogy Magyarországnak, ha fel akarná venni a nemzetiségeinek megmagyarosítására irányuló küzdelmet, ezzel évtizedekre, sőt talán évszázadokra le kellene kötnie minden erejét oly cél érdekében, mely utóvégre is könnyen elérhetetlennek bizonyulhatna. Deák Magyarországon egészséges reápolitikát akart lehetővé tenni és az ilyen politika érdekében akarta felszabadítani az összes erőket, ezért javasolta a kiengesztelő politikát úgy a tulajdonképeni nemzetiségek, mint Horvátországgal szemben. A tulajdonképeni nemzetiségeknek a nemzetiségi törvényben adatott messzemenő jogokat, hogy nyelvük és kultúrájuk zavartalan ápolását lehetővé tegye és hogy őket így saját érdekeik szálaival fűzze Magyarországhoz, a horvátoknak pedig, kik között a nemzeti mozgalomnak sokkal mélyebb gyökerei voltak és a hol ezen mozgalmak számára a talaj sokkal kedvezőbb volt, oda nyújtotta a közmondásossá vált »fehér lapot«, hogy önmaguk írják reá autonómiájuk kereteit. Ma az érzék ezen bölcs politika iránt egész Magyarországon kiveszőfélben van s nem egyszer lehet hallani, hogy azt, mi bizonyára mély államférfiul bölcsesség volt, nehéz hibának jellemzik. Horvátországban ép úgy, mint Magyarországon.

Horvátországban már az első alkotmányos bánnak, Rauch bárónak, oly ellenzék ellen kellett küzdenie, mely Mrazovics, Voncsina és Miskatovics vezérlete alatt a horvát autonómia kitágítását tűzte ki céljául, egészen eltekintve Starcsevics híveitől, kik a kiegyezésről egyáltalában nem akartak tudni semmit. A magyarok elleni izgatások megmérgezték a közvéleményt, barátságos viszony magyarok és horvátok közt nem tudott kifejlődni. Mindez hiba volt, oly hiba, melyért a horvát-ság viseli a felelősséget.

De másfelől el kell ismerni, hogy Magyarország sem ragaszkodott mindig szigorúan a Deák-féle politikához és Horvátországgal szemben oly politikát követett, mely a legjobb siker esetén sem hajtott volna az országnak hasznot, mely azonban folyton folyvást elmérgesítette a hangulatot. Kissé nehéz azokat

az apró tűszúrásokat felsorolni, a melyekkel a magyar kormányok Horvátországot minden ok nélkül ingerelték. Egyszer magyar postautalványokat hoztak forgalomba, melyeknek szövegét Horvátországban senki meg nem érti, bár a kiegyezés értelmében a közös hivatalokban horvát területen a horvát nyelv a hivatalos nyelv. Máskor valami közös hivatalon alkalmaztak magyar felírást, még máskor valahol piros-fehérvörös zászlót tűzettek ki, vagy piros-fehérvörös postaszekrényeket alkalmaztak, mit a horvátok, tekintettel arra, hogy a törvény Horvátország területén a horvát piros-fehér-kék színeket ismeri, nagy sérelemnek róttak fel, s így ment ez tovább évről-évre. Sajnos, hogy az ilyen apróságok Horvátországban izgalmat keltettek, de a jog a horvátok részén volt, a mit bizonyít az is, hogy a legtöbb esetben az ilyen intézkedéseket vissza kellett vonni. A magyar államra ily körülmények közt ez a politika folytonos megszegyenítő blamage-okkal járt, de hasznos a legjobb esetben sem lehetett volna. S mindehhez hozzájárul, hogy a Magyar Államvasutak képében tisztán magyar intézményt plántáltak be Horvátországba azzal a kimondott szándékkal, hogy ez képviselje Horvátországban a magyar állameszmét. Az Államvasutak tisztviselői, kik naponta érintkeztek a horvát néppel, a legutóbbi időig még akkor sem beszéltek horvátul, ha bírták a horvát nyelvet, de a legtöbb hivatalnok nem is értett horvátul és én magam tanúja voltam egyszer annak, hogy egy kis szlavóniai állomáson a vonat indulását kellett jelentékenyen késleltetni, mert a vonatvezetők nem tudták megértetni a parasztosztályhoz tartozó néhány utassal, hogy mikor és hol szálljanak be a vonatba. A magyar államnak ezek az apró kicsinyeskedések semmi hasznot nem hajtottak, Horvátországban ellenben felháborodást, szenvedélyes gyűlöletet és izgatottságot keltettek.

Másik oly vonása a magyar politikának, mely a horvátokat a magyaroktól elidegenítette, az a gazdasági politika volt, melyet Magyarország Horvátországgal szemben követett. Magyarország e részben céltudatosan járt el. Határozott szándéka volt, hogy Horvátországot gazdaságilag függésben tartsa, mert attól félt, hogy egy erős Horvátország sokkal hamarabb vonhatná ki magát a magyar befolyás alól. Így Horvátországtól lehetőleg megvonták az ipari vállalatokat, nehézségeket támasztván, ha horvát vállalat folyamodott állami kedvezményért, nem építették ki azokat a vasutakat, a melyek a horvát fatermékek értékesítésére szükségesek volnának, oly vasúti tarifákat állí-

tottak fel, melyek mellett a fa Felsőmagyarországról és a liszt Budapestről olcsóbban juthatott Fiuméba, mint a szlavóniai fa vagy a zágrábi liszt, összeszorították Horvátország autonóm budgetjét és lehetőleg oda törekedtek, hogy gazdaságilag függésben tartsák Horvátországot Magyarországtól. Kitűnő példa arra, mily mostohán bántak el a magyarok Horvátországgal, a legutóbb beterjesztett beruházási javaslat. E javaslat értelmében tudvalevőleg 246 millió korona fordítandó beruházásokra, Ez összegből Horvátországra, mely a beruházási kölcsön kamataihoz körülbelül 7 százalékkal fog hozzájárulni, nem egészen $2\frac{1}{2}$ millió korona, tehát csak *egy* százalék esik, t. i. 1 millió a Száva szabályozására, 1 millió a Dráva szabályozására (mely azonban közös érdek, mivel a Dráva határfolyó Magyarország és Horvátország közt) és 200,000 vagy 300,000 korona a zágrábi pályaudvar kiépítésére. Első pillanatra, igaz, sok szól magyar szempontból az oly politika mellett, mely Horvátországot gazdaságilag függésben tartja Magyarországtól; de a dolgot visszajáról is tekinthetjük. Ez a politika ugyanis teljesen meggátolja, hogy Horvátországban önálló, erőteljes középosztály keletkezzék, mely befolyását konzervatív irányban vethetné latba. Horvátországban ma néhány földbirtokoson kívül alig van ember, kinek vagyona van, ennélfogva ezeken és pár hivatalnokon kívül senki sincs, kinek valami elveszíteni valója volna, ha zavarok ütnek ki. Ez természetszerűleg maga után vonja, hogy Horvátországban nincs senki, ki komolyan iparkodnék az izgatott embereket megnyugtatni. Ha Horvátországban erőteljes birtokos középosztály léteznék, melynek érdekében áll, hogy az ország hitele ne veszélyeztessék, sokkal kevésbé hamar határoznák el magukat a horvátok is utczai zavargásokra és lázadásokra. További hibája annak a gazdasági politikának, melyet Magyarország a horvátokkal szemben követ, az, hogy a horvátok hátramaradásuk következtében elkedvetlenednek és hogy más higgadtan gondolkodó elemek is arra a meggyőződésre jutnak, hogy Horvátország gazdasági érdekeit a mai állapot mellett megóvni nem lehet. Magyarországra nézve nem jelentett volna nagy áldozatot, ha az országház építésénél munkában részesítettek volna néhány horvát munkást is, pl. asztalosokat, kiknek Horvátországban jó hírnevük van, — hisz a parlament a horvátoké is. Az ily jóindulat Magyarországnak nem került volna semmijébe, Horvátországban pedig jó és kibékítő hatást tett volna. Hogy az ily apróbb szívességekre nem gondolunk, míg

minden alkalmat felhasználunk arra, hogy valamely hézagos vagy nem kellően világos törvényes intézkedésből előnyt srófoljunk ki a magunk részére, oly politika, mely csak a horvát ellenzék malmára hajtja a vizet.

Magyarországon úgy mint Horvátországban végét kell annak vetni, hogy a lármás provokációkat valaki hazafias tetteknek tekintse. Ma azokat, kik Magyarországon bizonyos mértékig a horvátoknak adnak igazat és azokat, kik Horvátországban a magyar kormány politikáját támogatják, némileg hazaárulóknak tekintik. Pedig az igazi hazafiság még jó soká azok részén lesz, kik komolyan iparkodnak elhárítani azokat az akadályokat, melyek a magyarok és horvátok közti jó viszony megteremtésének útjában állnak. Ha mindkét részről meg lesz a kiegyezés loyális betartására irányuló törekvés, meg fog szűnni az a csökönyös gyűlölet is, mely ma a horvátokban a magyarok ellen fennáll. Ez a gyűlölet a gyengének gyűlölete az erősebb ellen. Tőlünk függ első sorban, hogy ez a viszony megszűnjék és átalakuljon a patronus és védencze közötti barátságos viszonynyá. Ha azonfölül gondoskodás fog történni, hogy a Magyarország és Horvátország közötti közlekedés élénkebbé váljon, ha minden évben néhány horvát fiatal embert stipendiumokkal ki fognak küldeni Magyarországra, hogy magyarul tanuljon és ha viszont néhány magyar is annyi fáradságot fog venni magának, hogy horvátul tanuljon, ha azon számos társaskirándulás közül, melyek évről-évre tanítók, tanulók, egyetemi hallgatók stb. számára rendeztetni szoktak, néhányat Magyarországból Zágrábba és Horvátországból Budapestre fognak irányítani, ha keresni fogják mindkét részről az érintkezési pontokat egymás között, akkor a két nép közt jelenleg uralkodó bizalmatlanság is barátságosabb érzelmeknek fog helyt adni.

Horvátországnak *mutatis mutandis* az a helyzete Magyarországgal szemben, mint Magyarországé Ausztriával szemben, és azonos sok tekintetben történelmi fejlődésük is. Horvátország a harminczas-negyvenes években kezdett öntudatra ébredni, körülbelül ugyanakkor, mint Magyarország. Az akkori hazafias mozgalom ép úgy irányult kezdetben öntudatlanul, később mind tudatosabban Magyarország ellen, mint a magyar mozgalom Ausztria ellen. Az a függetlenségi nyilatkozat, melylyel Horvátország el akart szakadni Magyarországtól, megtalálja pendant-ját a debreczeni országgyűlés 1849 április 14-ki füg-

getlenségi nyilatkozatában. A mint Magyarországon Kossuth Lajost istenítették, úgy ünnepelték a Dráván túl Jellasicsot. Mikor 1867-ben az alkotmányos rend helyreállt, a pártok Magyarországon és Horvátországban hasonló szempontok szerint különültek el, t. i. abból a szempontból, hogy miként fogták fel az Ausztriához, illetve Magyarországhoz való viszonyt. Az uniónista horvát nemzeti pártra ugyanaz a misszió várakozott, melyet Magyarországon a szabadelvűpárt vállalt magára. Mindkét párt oly frakcióval találta szemben magát, mely a közjogi radikalizmust tűzte zászlajára. A két szélsőpárt között Magyarországon úgy, mint Horvátországban kiegyezési alapon álló, tehát kormányképes középpártok keletkeztek, de egyiküket Tisza Kálmán, másikat Khuen-Héderváry Károly gróf gátolta meg erőszakkal érvényesülésükben. És nem a legjelentéktelenebb analógia Magyarország és Horvátország közt az az aránytalanul nagy fontosság, melyet úgy itt, mint ott a közjogi és nyelvkérdéseknek tulajdonítanak és a mely sem itt, sem ott nem tur meg semminemű érdeklődést egészséges reálpolitika iránt.

Mi azt hisszük, hogy tudjuk, mily hibákat követett el Ausztria velünk szemben. Őrizkedjünk attól, hogy most ugyan-ezeket a hibákat mi kövessük el a horvátokkal szemben.

Dr. Gratz Gusztáv.